

Inga Magga

Puolikas

LIKE

Inga Maggalta on aiemmin ilmestynyt Liken kustantamana hänen esikoisromaaninsa *Varjonyrkkeilijä*.

Taiteen edistämiskeskus on tukenut tämän romaanin kirjoittamista.

© Inga Magga & Like Kustannus / Kustannusosakeyhtiö Otava 2024

LIKE

Like Kustannus
Helsinki
www.like.fi

ISBN 978-951-1-47926-0

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2024

*Ole minulle pilvi, joka ei sada.
Ole minulle kieli, joka ei puhu.*

Prologi

SALLIVAARA

1949

Täysikuu valaisi porokaarten ja loi varjoja sitä ympäröivien aitojen taakse. Sallivaaran juurella savu kohosi kämppien piipuista ja kiertyi valkeina koruina kuun mustalle kaulukselle. Muutama poromies ja Inarista saapunut kauppias istuivat yhdessä iltaa Niillaksen kämpässä. Tuli nieli halkoja, joita pikku Duomis sai syöttää pesään.

– Tällä pojalla on liekki sormenpäässä. Näytä Duomis sormeasi.

Duomis ojensi kätensä ja heilutti vieraille pikkurilliaan, jossa kulki pystysuunnassa ruskea syntymämerkki.

– Mitä se tarkoittaa, isä, Duomis kysyi kokeillen peukalolleen pikkusormen ihoa, joka oli merkin päältä kohollaan. Piisissä pokshti.

– Se on varoitus, Niillas laushti. – Vaikka sinä olet vielä nuori, niin joku päivä sinä olet sukusi vanhin ja viisain. Tänään sinä vartioit tulta, hieman isompanakin sinä vartioit tulta, mutta kun sinä kasvat aikuiseksi, niin sinä yhä kannat sitä liekkiä sinussa itsessäsi. Silloin minä en ole enää vartioimassa sinua ja sinun pitää itse päättää, mihin sinä sitä liekkiä käytät.

Duomis kohensi tulta ja seurasi, kuinka valkea roihahti.

– Miksi se on varoitus? hän kysyi ja hieroi silmiään.

Niillas näytti miettivän poikansa kysymystä, mutta sen sijaan että olisi vastannut, hän alkoi soittaa huuliharppuaan. Duomikselta pääsi haukotus, ja soittimen naukea ääni vei häntä yhä lähemmäs unenrajaa. Lopulta isä laski harpun hetkeksi huuliltaan ja vastasi:

– Se varoittaa siitä, että jos sitä liekkiä pitää yllä, se valaisee ja lämmittää sinut itsesi ja kaikki lähelläsi, mutta jos sen kanssa on varomaton...

– Älä sekoita pojan päätä, Riitu tokaisi. – Tulella ei saa leikkiä.

Vaikka oli jo myöhä, Riitu touhusi taukoamatta, järjesteli kauppatavaroita ja keitti vettä suuressa pannussaan tiskejä var-
ten. Miehet makoilivat työpäivän väsyttäminä lavitsoilla, jotka nitisivät pahaenteisesti jokaisesta lii-
kahduksesta. Kauppias siirtyi istumaan pölkyn päälle. Hän kaivoi repustaan pullollisen kurkunpoltetta.

– Kelpaako emännälle Rovaniemen-tuliaisat Kittilän troka-
reilta? Kauppias tyrkytti viinapulloaan. Hän oli tottunut kuun-
telemaan saamea mutta oli seurueesta ainoa, joka puhui vain
suomea.

Riitu pudisteli päätään ja vaihtoi kielen suomeksi: – Jou-
vuimma ottamhan pienimmätkin lapset mukaan, hän sanoi.
Niillas ei laskenut huuliharppuaan vaan antoi pullon mennä
ohitseen Oulalle, joka otti pitkän hörpyn.

– No mikä siinä, lismalainen Oula virkkoi saameksi, sillä
hän ei puhunut suomea lainkaan, vaikka sitä ymmärsi. – Oppi-
vatpa lukemaan korvamerkkejä ennen aakkosia.

– Kyllä mie tämänkin lukemaan opetan ennen koulun
alkua, Niillas virkkoi ja katsoi Duomista.

– Eikö sole koulun tehtävä opettaa? kauppias huomautti.
Niillas pyyhki soitinta Riitun keittiöriepuun ja rypisti otsansa.

– Mie luulen, että son minun tehtäväni, mutta annan mie koulunki yrittää, hän vastasi suomeksi ja vilkaisi poikiaan.

Duomis istui takan edessä, ja hieman kauempana hänestä taljan päällä makasi nuorempi Ánde sikiunessa. Pojat olivat pienestä ikäerostaan huolimatta melkein saman pituisia, mutta siinä missä Ánde oli roteva, oli Duomis hintelä. Piisi lämmitti Duomiksen pakkasen punaamia poskia. Poika haaveili vielä pääsevänsä vanhempien sisarustensa tapaan ulos erotusalueen vilskeeseen, vaikka tiesikin, ettei äiti häntä sinne enää laskisi.

Sallivaaran poroerotukset olivat monelle vuoden odotetuin kohokohta. Riitu uskalsi toivoa parhaimmiksi päiviksi kolmimensataa kävijää, sillä väkeä saapui Oulan tapaan Lismasta, kuten myös Ivalon Matista ja Repojoelta sekä Inarin kirkonkylän ja Menesjärven alueilta. Poromiesten, perheiden ja renkien seuraksi aidalle pakkautui sen sekalaista sakkia, työmiehiä, virkaatekeviä, kauppiaita sekä lihan, turkisten ja porojen ostajia. Osa matkasi Kittilän puolelta Pokasta ja Puljusta asti, osa taas Riitun kotikylästä Purnumukasta ja Sodankylän puolelta Vuotsosta. Niillaksen tyttäret olivat laskeneet päiviä erotusten alkuun ja odottaneet innolla tapaavansa siellä muita nuoria ja niitä sukulaisia, jotka kävivät heidän kotikylässään Kutturassa harvemmin. Käsistään kätevä esikoistytär Álbma odotti kauppiiaan kangas- ja lankavalikoiman näkemistä, sillä hänellä oli ajatuksenaan solmeilla uusi huivi. Silkkiin ei ollut varaa, mutta kauppiaalta löytyi yleensä edullisempia idästä tulleita viskooseja.

– Isä, minä voisin haluta ihan oman puukon, ja sellaisen Aapisen, sellaisenkin minä voisin haluta, mutta en yhtä kovasti kuin puukon, Duomis huokaisi muistellen näkemäänsä kojua, jossa myytiin taiten tehtyjä puukkoja. Aapinen oli

suomenkielinen kirja, josta isosisko Sire oli puhunut koululaisen ensimmäisenä ja tärkeimpänä esineenä. Sen avulla lapset oppisivat lukemaan, vaikka Sire itse muistutti aina oppineensa taidon jo ennen koulua isän ja Suomen Kuvalehden avulla.

Niillas vilkaisi pojan tyhjää tuppea ja hymyili. Pikkupojat olivat tehneet kaarteessa osuutensa. He olivat harjoitelleet heittämään suopunkia irtosarviin ja touhunneet tärkeinä isompien vierellä. Niillas ihmetteli, ettei Duomis ollut kuukertunut väsymyksestä jo aiemmin, sillä vaikka auringonvalon aika oli lyhyt, työntekoa oli jatkettu kuunvalossa yömyöhään.

– Minä lupaan sinulle molemmat, koska sinä olet nyt jo kova poromies ja muutaman vuoden päästä myös koululainen, hän nyökytteli, jolloin Riitu yskäisi.

– Tai äitisi tietenkin vastaa raha-asioista, mutta minä panen tuon toiveen vähintäänkin korvani taakse enkä pese korvan-taustojani ollenkaan, Niillas korjasi sanomisiaan: – Mutta kuule, sinä voisit jo alkaa nukkumaan, hän sanoi ja kumartui silittämään poikansa mustia hiuskiehkuroita.

Isän pehmeä kosketus sai Duomiksen olon raukeaksi. Hän laski päänsä lavitsan reunalle, eikä jaksanut enää liikahtaa. Päivän äänet palautuivat hänen mieleensä, miesten huudot, kel-lokkaiden kalke ja satojen koparoiden narske pakkaslumella. Aikuisten jutut muuttuivat puheensorinaksi hänen korvissaan.

Niillas kertoi, että vielä 1800-luvulla hänen sukunsa oli hoitanut porojaan täyspaimentolaisina kolmen valtakunnan alueella, ja päivitteli, kuinka ajat olivat muuttuneet. Vuosisadan alussa poronhoitoalue oli jaettu eri paliskuntiin ja omassa paliskunnassa oli pidettävä julkiset poroerotukset, jotta jokaisen porot voitiin laskea verotusta varten.

Kun ettoaminen paliskuntien mailla oli päättynyt, olivat Niillas ja Riitu lukeneet sanomalehdestä tiedon erotusten

tarkasta ajankohdasta ja aloittaneet saman tien valmistelut muonituksen ja kauppatavaroiden kokoamista varten. Koska he olivat myös poronomistajia, jokainen ettopäivä oli ollut tärkeä, saivathan he vähentää niiden mukaisen määrän eloporoja verotuksessa.

– Kyllä minä joskus mietin, onko tämä minun Niillas poromies lainkaan, Riitu totesi ja nosti pannullisen kiehuvaa vettä lähemmäksi sinkkiämpäriä. Hän pyyhki otsaansa hihansuulla.

Pariskunta oli avioitunut vasta Niillaksen ollessa kolmekymppinen aikamies. Tämä oli elänyt vapaana metsästäjänä ja tunsu sitä kautta laajat pyyntimaat. Hyvällä tuulella ollessaan Riitu ihmetteli, kuinka työteliään ja hyvän puolison hän olikaan saanut, huonolla hän päivitteli, miksi oli huolinut niin köyhän. Niillaksen isoisä oli asettunut aikanaan Ivalojoen rantaan Inarin kuntaan. Hänen poikansa, Niillaksen isä, oli saanut ensimmäisenä porosaamelaisena uudistilan ja rakennuttanut pohjalaismallisen hirsitalon ulkopuolisin silmin keskelle ei-mitään, mutta poromiehen kannalta kelpo laidunmaille. Tuolloin hän oli ollut pororikas mies, mutta valitettavasti hän ennätti köyhtyä ennen kuolemaansa, Riitu kertoi.

– Metsämiehen sielulle ei sovi poromiehen paineet, Oula naurahti.

– Jäi teille sentään komea talo, kauppias totesi.

– Siinä met alotimma pienenä perheenä. Aivan alakuun oli vaikeinta, soan aikhan, Riitu sanoi suomeksi. Hän oli joutunut pärjäämään pienten lasten kanssa kokonaiset neljä vuotta erossa miehestään.

– Vaan heti soan jälkeen met tienasimma osan elannosta kokkaamalla Vuomaselän erotuksissa, myöhemmin Hammastunturissa ja nyt taas täällä, mutta ei me koskaan olla näin isolla porukalla oltu liikkeellä, Riitu päivitteli ja mielti

kasvanutta lapsikatrastaan. Pienimpiä lapsia hoitamaan pyydetty sukulaistäti oli estynyt tulemasta, joten kaikki seitsemän lasta olivat lähteneet pororaidon matkaan, ja ahkio oli kaaristettu pullolleen tavaraa myyntikojua varten.

– Vaan mikä teillä on täällä ollessa, kun on näin hyvä kämppä, kauppias kehui.

Poromiehet olivat rakentaneet matalia hirsikämppejä kaarteeseen ja sitä ympäröivien konttorien läheisyyteen, sillä talven lyhyinä päivinä erotukset saattoivat venyä viikonkin mittaisiksi. Siulan kautta pijätykseen ja siitä kaarteeseen oli ohjattu kahdeksan tuhatta sarvipäätä. Pitkien päivien lopussa niin eläinten kuin ihmistenkin jäsenissä jäyti kolotus. Koska kaikilla poromiehillä ei ollut kämppejä ja niiden tilat olivat ahtaat, osa rentoutui lähelle toisiaan pystytetyillä laavuilla tulen äärellä. Ruodepuiden varaan levitetyn kankaisen louteen alla oli mukava pitää suojaa purevalta tuulelta ja peskit pitivät pakkasen loitolla. Alkuillasta ulkoa oli alkanut kuulua pelimannin haitarin soitto. Illan edetessä hirsikämppeään kantautui vuoroin huutelua, vuoroin sekakuorolta kuulostavaa laulua, iskelmiä ja virsiä laidasta laitaa, ja mitä pidemmäs ilta kiiri, sitä hartaammaksi äänet hiljentyivät ja sitä paremmin erottui hirsien raoista joikaajan luohi.

Duomis havahtui hereille ja yritti saada kiinni aikuisten keskustelusta. Välillä Niillas puhalsi soittimellaan, niin kuin harppu olisi ollut osa hänen puheenparttaan. Duomis toivoi, että koulussakin olisi näin mukavaa kuunnella opettajan tarinoita.

Oula kertoi, kuinka hän oli syystalvella ollut viikkotolkulla pois kotoaan ettoamassa poroja laajoilta outamailta tokkiin. Lumi oli tänä vuonna peitelty maan hyvissä ajoin ja hän oli päässyt kulkemaan pororaidon kanssa suksin. Oula kehui,

kuinka hänellä oli ollut apunaan porojen kokoamisessa oikein hyvä laitistusporo, joka oli saanut muut porot seuraamaan perässä, kun sitä talutti, mutta myös innokas koira, joka oli juossut itsensä läkähdyksiin toimestaan.

– Katso nyt sen vatsaa, kun se kasvaa jo väärään suuntaan, niin kuin kuopalle, Oula vitsaili.

– Eihän tämä liho, kun puree raasu vain tassujen väliin jäätyneitä lumikokkareita. Minäpä annan sinulle luukeittoa, kun maltat vähän, Riitu leperteli saameksi ja asetti vadin koiran kuonon alle. Hän viskoi siihen luita ja kaapi päälle jäähtyneen liemen kattilan pohjalta. Itse hän nuoli kauhan puhtaaksi ja viskasi sen tiskivatiin.

– Totta se oli koirakin ihmeissään, kun kesällä tuotiin vieraan tuoksuinen komsiolapsi meille kotiin, Oula jatkoi jutuaan. – Sitä oli yritetty pitää hengissä lehmänmaidolla ja kaurakiisselillä, vaan kun ei paino noussut. Muut tiesivät kertoa, että meillä on kanssa pikkuinen rintalapsi, että viekää sinne kasvamaan oikealla maidolla. Niin on söötti kuin pieni vasa, Oula kertoi.

– Voi niin on meidänkin lapset vuorollaan lainassa enolassa, jossa saavat kunnolla syödäkseen. Onneksi minulla riittää maitoa pienimmälle, Riitu sanoi ja meni katosta roikkuvan puisen komsion luo. Siinä heidän Heaika-vauvansa nukkui siikkesti ja hän työnsi unisijaa kevyeen keinuntaan.

– Tällä kyllä on pyöreät posket. Vaan minun siskoni luuli Duomista idiootiksi, kun se syntyi, Riitu sanoi yhtäkkiä, ja Duomis raotti vaivihkaa silmiään kuultuaan oman nimensä lausuttavan. – Hän oli niin laiha vauvana, että minäkin pelästyin. Minä en varmaan saanut tarpeeksi syödäkseni raskausaikanani.

Niillas puuttui puheeseen:

– Jos vain jollain elää ja pärjää, niin se riittää. Minä aion varmistaa lasteni tulevaisuuden kouluttamalla heistä jok'ikisen. Ei heistä neroja eikä herroja tarvitse tulla, mutta kukaan ei kyllä idiootiksi jää.

Duomis mietti kuulemaansa. Hän tiesi olevansa vieläkin laihalloinen lapsi, kevyempi kuin pikkuveljensä Ánde, mutta tuskin isä pistäisi häntä kouluun, jos hän olisi idiootti.

Riitu kaatoi kiehuvaa vettä tiskien päälle ja jätti veden jäähtymään. Hän alkoi laskea kojulta jääneitä tupakkeja ja muita myyntiartikkeleita sekä ynnätä päivän tienestejä kirjanpitovihkoonsa. Niillas ja Oula loikoivat jäseniään koko seinän mitaisella makuulavitsalla ja keskustelivat. Duomis heilutti varpaitaan nutukkaiden sisällä pysyäkseen hereillä.

– Vai aiot sinä kouluttaa kaikki lapsesi. No miten se sujuu? Oula kysyi ryyppyn otettuaan.

Duomis vilkaisi ylöspäin isää, jonka mustat silmät näkyivät luomien alta viiruina allaan teepussin kokoiset tummentumat. Duomis tunsu virkistytensä ja hivutti päänsä vielä lähemmäs isää kuullakseen paremmin.

– Sehän on niin, että vanhin poikani Juhán kävi kiertokoulun, kaksi viikkoa syksyllä, kaksi keväällä. Opettajana toimi saamenkielinen katekeetta, joka tietenkin tunsu meidän rytmim, ei tarvinnut joustaa porohommista, Niillas ehti kertoa, kunnes kauppias keskeytti:

– Sen mie kyllä ymmärrän. Mutta miksi sie niin hanakasti pijät saamesta kiinni? Eihän elämää kannata suunnitella kuolevalla kielellä.

– No niiko tiijät, minun äitini kuoli, ko mie olin kouluikäinen, mutta kieli ei kuollut. Miehän itte olen kaksikielisestä perheestä, äitini puhui inarinsaamea ja isäni pohjoissaamea, jota puhutaan Riitunki perheessä. Mie en ole äitini kielen

puhumista jatkanut kenenkään muun ko siskoni ja tätini kanssa, ko siinä on meillä se yhteinen ikävä. Lapsille olemma puhuneet paremmin pohjoissaamea ja suomea. Kiertokoulussa katekeetta opetti Juhania pohjoissaamella, näissä porohommissa ei pärjää pelkällä suomella.

– Mutta onko kiertokoulun opetus tarpeeksi laadukasta? Ei kai sinulla kaikille lapsillesi poroja riitä, kauppias kysyi mutta jatkoi, ennen kuin Niillas ehti vastata:

– Nythän on tämä viimeisin oppivelvollisuuslaki joutunu tarkemphan syyhin ja myös kaikki koulusta puoli peninkuormaa kauempana asuvat oppivelvollisuusikäiset on kuljettava yhteishen ophin. Se tarkoittaa, että sinun on laitettava nuoremmat lapsesi kansakoulhun ja ihmisten ilmoille.

– Ihmisiä met olemma mekin, Niillas totesi. – Mie mieleläni laitan lapset koulhun.

– Vaan alkavatko ne enää opettamaan saamea isoissa laitoksissa, joita nyt rakennetaan vauhdilla ympäri Lapinmaan? Oula otti taas saameksi osaa keskusteluun samalla, kun järjesteli piippuaan.

– Kyllä minä olen sitä mieltä, että saame pitää virallistaa opetuskieleksi saamelaisalueen kouluissa, Niillas sanoi ja jatkoi. – Viisikin koulua olisi hyvä, jos ne olisivat yksinomaan saamelaislapsille. Ja opettajia luulisi löytyvän, kun on sydämen asia monelle.

– Eihän sitä voi edes kunnolla kirjoittaa, et siekää ossaa. Sabmelaš-lehti ilmestyy, ja sitä sentään voi saameksi lukea, aina mieki sen sellailen, mutta olekkos nähny saamenkielistä aapista? Et ole.

– Sitä suuremmalla syyllä pitäisi kouluopetusta kehittää, jotta joku kehittäisi kieltäkin, Niillas sanoi painottaen sano-
maansa liioitellulla rauhallisuudella. Hän varoi korottamasta

ääntään, jotta lapset eivät heräisi, eikä hänellä muutenkaan ollut tapana.

– Pitäisi pitäisi, mutta enpä tiedä kovin monta opettajaa tuohon hommaan, kauppias tyynnytteli.

– Sieltä Menesjärveltä vain yksi katekeetta lupautui, Oula muisti.

– Pitäisi saaha seminaarin käyneitä saamelaisia opettajia ja varmistaa heille virat, mutta kun eivät tule valituiksi, Niillas harmitteli.

– Puheeksi jää, puheeksi, kauppias virkkoi.

– Mie luulen, että son mejjän lasten vaan opeteltava suomi vielä paremmin kuin suomalaisten ittensä, jotta pärjäävät tämän yhteiskunnan jäsenenä, mejjän pittää itte opettaa lapsillemme, mitä mejjän elämässä tarvitaan, Niillas huokaisi.

Riitu kurtisti kulmiaan.

– Vaan miten opetat, kun et näe lastasi eikä lapsesi sinua kuule, siellä pitää lasten asua pitkät lukuvuodet asuntoloissa päivien matkan päässä. Ei sole tasa-arvoa, että he oppivat vain suomen kielen ja suomalaisen mielen.

– Siinä solet oikiassa. Oma äitinkielen taito paremmin takaisi, ettei suomalaisen yhteiskunnan rinnalta sammu mejjän saamelainen yhteiskunta. Kyllä mie pahoin pelkään, että kun Duomis aloittaa kansakoulun, niin isän ja äitin saamen sanat ja kotiniva alkavat unohtua pojan mielestä.

Sen sanottuaan Niillas huomasi poikansa kuuntelevan ja tuijottavan heitä silmät suurina. Niillas laski kätensä Duomiksen pörröisille hiuksille ja sanoi pehmeällä äänellä saameksi:
– Minä kyllä uskon, että sinä olet lahjakas lapsi ja tulet vielä lukemaan ja kirjoittamaan kaikilla maailman kielillä.

Duomis hymyili. Piisissä rätisi ja hetken kaikki kuuntelivat sitä.

– Mutta minä en ole luovuttamassa saamen kielen suhteen, Niillas sanoi lopulta ja jatkoi yhä saameksi: – Muistatko sinä, Oula, kun minä olin pyytämässä sutta sisäministeri Kekkosen kanssa Lemmenjoella?

– Muistan, muistan, se oli ennen sotia, Oula vastasi.

– Niin niin. No sinä muistat, että me tulimme toimeen, emme suden kanssa niinkään, se oli meitä viisaampi, mutta Kekkosen. Minulle jo silloin virisi ajatus, että herrat eivät tunne meidän saamelaisten elämää, ellei me sitä itse heille esitellä. Minä ehdotan, että kasataan hyvät ihmiset, jotka menevät kertomaan ilman välikäsiä Suomen presidentille, että meidän lapsia pitää opettaa saameksi.

– Voi olla vaikia irrottaa miehiä porohommista sellaiseen reissuun, mutta jos Lapin Sivistysseura saahaan mukaan niin ehkä, kauppias puuttui puheeseen, mutta katsoi lempeästi Niillaksen poikaa: – Vaan tietääkö se tämä tuleva koululainen kuka mejjän presidenttinä istuu?

Duomis nyökkäsi. – Juho Kusti Paasikivi, hän lausui painokkaasti ja kohotti hetkeksi päätään nähdäkseen, kuinka isän suupielet taittuivat ylöspäin.

– Teräviä lapsia sinulla, tyttäret ja pojat, kauppias myötäili. – Vaan olekkos, Niillas, ajatellut sitä, että jollakin son teijänki perheen elettävä, Heaika-vauva tuossa vielä hetken pärjää rintaruoaalla, ja Juhán sinulla totta kai vielä taitavaksi poromieheksi kasvaa, miksei vielä Ándekin, mutta riittääkö teillä elantoa tuleville vuosille jos nytkin tekkee tiukkaa?

– No en mie Heaikaa poromieheksi ajatellutkaan. Minulla on niin vähän poroja, ja ne pirruuttaan karkaavat Norjan puolelle, siellä aina herkästi joku merkittee ommaan merkkiinsä ja sille tielle katoavat. Jos nyt Juhánille nämä nykyiset porot saisain pijettyä, niin muille pittää keksiä hommaa maailmalta.

Kyllä mie tykkään, että koulutus on ratkaisu mejän pulmiin. Kun yksi saahaan tienahommiin, niin lähettää kotiin tukea sen aikaa, ko ei vielä ommaa perhettä pyöri jaloissa, ja mie kyllä tehen kaikkea sekatyötä, mitä kohalle sattuu, ja lissää kyselen minkä kerkiän, Niillas pohti.

– Ja mie taas pijän hyvänä, että niissä asuntoloissa lapset saavat syyä, se helpottaa sillä lailla minun hommaani. Tässä on laskettuna koko päivän kassa, hyvä tienesti, mutta ei sillä vielä makseta vekseliä pois, Riitu tokaisi ja helisytti kassalipasta. Heaika-vauva säpsähti hereille ja räkäisi. Riitu yritti keinuttaa pienokaista uudelleen unenpähän, jolloin hopeinen komsiopallo alkoi heilua vauvan silmien yllä sisnanyöirin varassa.

– Shhshhshh, Riitu hysytteli vauvaa. – Vaan ikävähän näitä rakkaita tullee, sitten ko koulhun lähtevät, niiko repisi syvämmesthän toisen puolikkaan, Riitu nyyhkäisi hiljaa ja alkoi laulaa saameksi kehtolaulua lapselleen.

Niillas nosti harpun huulilleen ja säesti. Duomis nukahti, mutta pieni Heaika kuunteli vanhempiansa ääniä ja tuijotti virkeänä hopeista komsiopalloa tietämättä, että katon takana taivaalla loimotti vielä suurempi pallo. Vain puolikas siitä hohti valoa porokaarten ylle, eikä Heaika olisi voinut tietää, että se oli siitä huolimatta kokonainen, niin suuri oli toisen puolen varjo.

1

KUTTURA

2018

Laskeuduimme áhččin kanssa verkkain askelin varpujen keskelle tamppautunutta polkua virvelit olalla. Varpuja, riidenliekoa, mesimarjaa ja kanervaa kasvava rinne oli jyrkkä. Maa kahisi syvemmällä metsässä rutikuivana, mutta kaltiolta virtaava vesi kostutti kotirinnettä. Metsän tuoksuun sekoittuivat polulle kannetut sahanpurut, jotka tuntuivat pehmeiltä jalan alla. Maasta kohoilevat puiden juuret pakottivat kävelemään polvet notkolla, nostelemaan koipiaan ajatuksen kanssa.

– Jaa, mitä sanot, áhčči hymähti ja kokeili saappaallaan polun mutaista kohtaa. – Tämä on vanha polku, jota äitisi on ajan myötä vahvistanut ja huolehtinut, ettei se kasva umpeen.

– Siihen pitää tuoda kiviä, tosi liukas muuten, sanoin.

– Se on viisas ajatus. Äidilläsi on se käynti sellaista vaivaloista polvensa kanssa. Toista se on muurahaisilla. Tässä ne ovat kuljettaneet neulasia koko aamun männyn juurelle, áhčči pysähtyi, ja minäkin kumarruin seuraamaan loputonta urakkaa. Ei ollut mitään kiirettä.

Polku oli kovassa käytössä. Kesäsäiden lämmettyä olin kiinnittänyt Duomis-eahkin apuna tikkaat pehmeää heinää kasvavaan jokirantaan, jota kutsuttiin Haukikuopaksi. Kummini Máddjá, Duomiksen vaimo, oli intohimoinen uimari, mutta

liepuskaista jokitörmää oli aiemmin vaikea laskeutua veteen, ihanan uinnin jälkeen kuraantui ryömiessään ylös. Tikkaat olivat ratkaisseet ongelman. Vanha polku oli ajan myötä unohnutun ja kasvanut umpeen, kun uusi reitti tekeytyi vuosien saatossa lähemmäs meidän mökkiämme. Paikka ja ihmiset muovasivat toinen toisiaan, mutta lähtemättömiä jälkiä ei jäänyt.

Kylmänä virtaava Ivalojoki houkutteli uimaan lähinnä meitä lomalaisia. Tosin muutamina kesinä hellepäivät olivat käyneet niin luonnottoman tukaliksi, että hirvet olivat laskeutuneet jängällä konttilleen lammikoihin ja kaikki kyläläiset poroisäntiä myöten olivat paarmojen saattelmana kylpeneet linnunmaidoksi muuttuneessa kotirannassa.

– Samalle polulle mahdollaan, áhčči jatkoii hiljaista puhetaan niin rauhallsella äänellä, että se tuskin kuulosti uhkaavalta muurahaisestakaan. Oli vaikea uskoa, että áhčči oli lapsena ollut ákkiväärä. Hän oli kasvanut kymmenlapsisen perheen seitsemäntenä – kaipa hän oli lapsena ottanut huomionsa sillä tavalla, mikä parhaiten toimi. Tätä polkua pitkin me áhččin kanssa kävelimme uimaan joka kesä, tavallisesti äiti, Sire-siessä ja Máddjá kintereillämmä. Joen voimakas virtaus tiedettiin, mutta ihmisen oma kunto oli aina arvaamaton, seurassa oli parempi mennä. Oli muutenkin harvoja asioita, mitä näin syrjäisessä kylässä tarvitsi tehdä yksin. Ovet pidettiin auki, ja kuka hyvänsä saattoi piipahtaa toisen luona vailla erityistä syytä.

– Mikä se muuten on polku saameksi, áhčči?

– Jaa, áhčči henkäisi mutta vaikeni.

Hän tutki vetistä polkua, niin kuin se olisi ollut kovinkin tärkeää. Siitä puuttui kiviä. Jalkani alla oleva lattana lohkaré heilui, ja jouduin hakemaan tasapainoa. Tasapaino, balanssi, *balánsa*. Siinä oli jälleen sana, jota áhčči ei joko tiennyt tai

kertonut minulle saameksi, mutta minä tiesin, koska olin kysynyt sitä hänen vanhemmalta veljeltään Duomikselta, joka oli sisarusparven viides. Hän oli osannut kertoa, että se oli irrallinen uudissana, joka muistutti enemmän valtakieliä, ja sille oli myös oma sanansa saameksi, *dássedeaddu*.

Sanojen ihastelu kuuluu puhumaan opettelevalle lapselle. Surin sitä, että olin auttamattomasti myöhässä isäni kielen oppimisesta. Mutta vaikka áhčči oli lopettanut saamen puhumisen, mietin oliko minun itseni liian myöhäistä aloittaa. Duomiksen mielestä sukuni kieleen tutustuminen oli hyvä idea, mutta hän ilmaisi kierrellen ja kaarrellen, että saamen puhuminen saattaisi loukata isääni, eikä hän siksi koskaan itse puhunut saamea pikkuveljensä niin kuin ei muidenkaan itseään nuorempien sisarustensa eikä serkkujensa kanssa. Olimme kuitenkin melkein salaa aloittaneet harjoittelun, ja Duomis oli heti ensimmäiseksi opettanut minulle sukulaissanat ja rohkaissut minua kutsumaan lähipiiriäni heidän saamelaisilla nimillään. Aluksi se oli hämmentänyt sekä itseäni että isää, josta nyt oli tullut áhčči siinä missä sedästäni *eahki*, mutta pian siitä oli tullut meille molemmille luontevaa. Pieni varovainen pala saamen kieltä alkoi kulkea mukanani arkisissa keskusteluissamme.

– Ollaan me ehkä vähän kielipuolia molemmat, áhčči, sanoin. Hän näytti miettivän lausahdustani, mutta päästävän sen kuin tuulen ohitse.

– Vaan tämä se on muuten siitäkin hyvä *bálggis*, kun porotkin käyttävät tätä, áhčči kuitenkin totesi, ja minä mietin, oliko saamen sanojen muistelu hänelle työstä vai jopa ikävää. Olimme seiskoskelleet polulla vain hetken, kun muurahaiset näyttivät jo pitävän saappaitamme pysyvinä maamerkeinä. Ne eivät nähneet mahdolltomia esteitä tiellään vaan

ylittivät kengän kuin sillan. Áhčči siirsi mustia poronpapa-
noita syrjemmäs saappaansa kärjellä. Hänen ilmeensä aivan
kirkastui heti, kun hän sai keskittyä käytännön asiaan. Áhčči
painoi muutaman kerran jalallaan maaperää, joka antoi myö-
ten hänen painonsa alla, vaikka hän ei ollut kookas mies.

– Kyllä tämä liukas pläntti pitää nyt hoitaa kuntoon. Tuo-
hon mahtuisi ainakin kuusi kämmenen kokoista kiveä, áhčči
pohti: – Tiedän hyvän paikan. Haemme kuusi tai varmuuden
vuoksi seitsemän kiveä sieltä.

Laskeuduimme polkua uimapaikan viereen heinää ja
pusikkoa kasvavan Haukikuopan tälle puolen. Rannalla rehot-
tivat myös niittyleinikit ja metsäkurjenpolvet.

– Vaan tiedätkö sinä mikä kasvi se tämä on?

– Kaarlenvaltikka. Sire-siessä ja sinä kerrotte joka ikinen
kerta tässä kohtaa uimapolkua, miten teidän piti koululaisina
tunnistaa ja prässätä kaarlenvaltikka ja ne kolmekymmentä-
yhdeksän muuta lajia kasvioon ja opetella niiden latinalaiset
nimet, vastasin.

– Vai niin me aina teemme. Minulla on kasvio yhä tallessa
tuolla vintillä, pitääkin näyttää se sinulle. Tuossa on muu-
ten ruohokanukka, áhčči sanoi ja osoitti valkoista kukkaa.

– Osaatko sinä, Ibbá, sanoa, minkä värinen sen kukka on.

– Valkoiselta se minusta näyttää, tokaisin.

– Eikö näytäkín? Vaan sepä onkin musta. Nuo valkoiset
ylälehdet näyttävät terälehdiltä, mutta itse kukka on tuo pieni
musta pallero tuossa keskellä. Ei se silti ole väärin sanoa, että
se on valkoinen, kun itse kasvista löytyvät molemmat värit.

Katsoin kaksiväristä kukkaa. Jos sillä olisi ollut tietoisuus,
olisiko se tiennyt itsekkään olevansa musta, jos se oli kasva-
nut valkoisena muiden valkoisten kukkien joukossa? Olisinko
minäkin kuin tuo kaksivärinen kukka – olenhan varttunut

Oulussa, mutta minulle Kutturakin on koti ja minä olen yhtä lailla kotonani siellä? Se on ollut suvun paikka, joka edelleen kokoa kaikki yhteen, vaikken enää voikaan varmasti sanoa, kuinka kauan näin jatkuu.

Rannalla huomasimme, etteivät venepoukamalle vievät kiviaskelmat juuri erottuneet kasvuston ja valtikoiden keskeltä, áhčči ei ollut tänä vuonna siistinyt rantaa siimaleikkurilla.

– Se alkaa heinä olla jo polvenkorkuista, tämmöinen katkeaa enää viikatteella. Tulepa huomenna minun seuraksi niin siistitään tämä. Minulla on oikein hyvä viikate, sitä pitää vain käyttää taiten, ettei osu kiveen. Liisi tykkää, että rannasta pidetään huolta.

Sen sanottuaan áhčči kipusi veneeseen ja alkoi järjestellä tavaroita. Haavin hän ojensi minulle touhukkaasti, mutta äidin muovista jakkaraa hän piteli käsissään kauemmin.

– Tämän kanssa Liisi saattoi istua pitempääkin matkaa, mutta laita vaan tämänkin sinne, siinä koivun juurellahan on hyvä kohta, áhčči virkkoi. Otin vaaleansinisen kuluneen jakkaran syliini ja kannoin rannalle.

– Tässä on oikein maisemapaikka.

– Äitisi idea se oli sekin, että tuosta joen edestä meidän mökille asti pitää puita kaataa ja pajut karsia, mutta ei kaikkia puita, ettei ole paljas. Liisillä on silmää sellaiselle, hän tietää aina mikä puu kannattaa kaataa ja mikä säästää. Annapa oikeastaan se jakkara takaisin, voi se olla, että minä otan sen varulta mukhan.

Ojensin jakkaran áhččille, joka asetteli sen huolella vanhalle paikalleen.

– Mutta niin, heitämme vielä nuo painokivet veneen keulasta rannalle, kun minulla on nyt sinut kaverina. Yksin sitä

joutuu tasapainottamaan venettäkin, hän sanoi ja seurasin, kuinka hän keskittyi veneen laittoon kuin se olisi ollut hänen elämänsä keskipiste.

– Tuntuu niin oudolta, ettei äiti tule enää kyytiin, sanoin ja katsoin tyhjää toimittavaa jakkaraa.

– Niin. Tutut paikat tuntuvat vähän erilaisilta kokea ihan yksin, huomaat sen sitten, kun minusta aika jättää.

– Mutta en minä ehkä osaa kulkea täällä ilman sinua.

– Kyllä sinä opit. Sitten sinä vasta opitkin.

Áhčči asetui perämööttöriin viereen ja kauhoi pohjalle kertyneet vedet pois. Minä viskoin sillä välin painokivet rannalle. Katsoin niitä hetken mieteliäänä. Kun ihminen ei enää pääse joelle, hänestä varmaan tuntuu, kuin osa hänestä kuolisi.

Palatessani rannalle hakemaan koivun juurelta ankkuria, huomasin auringonvalon heijastuvan erikoisesti oksan tyvestä.

– Áhčči, kuule. Sinun silmälasisi roikkuvat täällä.

Áhčči katsoi hölmistyneenä sirppanaa koivua, jonka alimpaan oksanhakaseen hän oli tapansa mukaan ripustanut aamu-uinnin ajaksi silmälasinsa ja nähtävästi unohtanut ne siihen.

– No ohhoh, sielläkö ne olivat. Ajattelin, että vielä ne jostain löytyvät, mutta siihenhän minä ne tosiaan jätin.

Áhčči oli aina ollut vähän hajamielinen, mutta välillä minusta tuntui, että asioita meni hukkaan entistä useammin. Hain lasit, ja áhčči laitto ne rintataskuunsa. Pukkasin veneen vesille ja otin hyvän asennon.

Kolistelimme airot paikoilleen, áhčči nosti ja minä kohdistin. Kuivat hankaimet pitivät vinkuvaa, nitisevää ääntä, joten áhčči kasteli ne vedellä. Soudin meidät keskemälle jokea.

Moottori käynnistyi áhččin käsissä yskähdellen.

– Nelitahtimoottorilla on omat niksinsä, áhčči rauhoit-
teli ehkä enemmän itseään. Hän oli saanut Duomikselta toi-
sen veneen, joka oli eahkin reuman takia jäänyt vähälle käy-
tölle ja alkanut jo kärsiä kuivalla maalla. Moottori oli kuulunut
pakettiin.

– Vähän kevyempihän tämä on kuin meidän oma, mutta
nätisti kulkee, jos vain tätä moottoria ymmärtää, áhčči mut-
risti otsaansa moottorin sammussa jälleen. – No katsotaan-
pas, minä koetan antaa ryyppyä pidempään.

Moottori käynnistyi. Sen haju hälveni ja ilmavirta alkoi
tuntua kasvoilla ja käsissä. Viileät vesipisarot vilvoittivat ihoa.
Harmaa vesiperhonen tupsahti taivaalta ja istahti veneen reu-
nalle. Se muistutti muodoltaan mökkimme katonharjaa pie-
noiskoossa, siivissä oli rautasulfaatin polttaman hirren sävy,
mutta päädyistä pilkistivät tuntosarvet.

Katselin kylän harvoja rinnetaloja. Joelle näkyi lähes koko
asutus yhdellä silmäyksellä. Korkeimpana seisoi áhččin lapsuu-
denkoti, jota hänen isosiskonsa Sire tätä nykyä emännöi. Siel-
lä olivat minunkin muistoni suuren suvun yhteisistä lomista,
ennen kuin oma mökkimme valmistui Juhán-eahkini avul-
la kinttupolun päähän alemmas rinnettä. Lähellä rantaa pol-
lun molemmin puolin olivat áhččin sisarusten mökit, joiden
yläpuolella rinteessä näkyi meidän mökkimme koivujen ja
kuusien keskellä. Toisella puolen jokea oli muutama talo. Niiden
jälkeen ei mitään, mikä rannalle näkyisi. Kallioita, matalaa
risukkoa, koivuja, kuusia ja honkapuita vaaran ja joen välissä.

– Tuollahan on Máddján koira, nyökkäsin kohti rannalla
jolkottavaa koiraa, joka katosi pensaan taakse. Duomiksen ja
Máddján mökki näkyi joelle, sen edestä oli karsittu isoimmat
puut.

– He ovat täällä koko kesän, áhčči sanoi.
– Tämä on maailman paras paikka olla kesäisin, myönsin.
– Minun pitäisi tulla taas syksyllä ruska-aikaan, mutta syksyt ovat nykyään minulla niin kiireisiä, eikä tänne asti viitsi matkustaa vain muutaman päivän takia.

– Etelässä on hankala asua, sieltä on niin pitkä matka joka paikkaan, áhčči sanoi huokaisten. – Muuttaisit sinäkin sieltä Tampereelta vaan tänne, niin olisit kaikkea lähempänä. Näkisit useammin myös Máddjá-kummiasi, nyt kun hän on sairas.

Máddjá-kummilla oli ollut monenlaisia ongelmia selkänsä kanssa jo vuosia, mutta kukaan ei ollut osannut arvata, että taustalla oli syöpä, ennen kuin sairaus oli jo pitkällä.

– Muuttaminen ei ole niin yksinkertaista, sanoin.

Koira oli taas ilmestynyt pusikon takaa näkyviin, se haisteli pitkiä heinänkorsia. Áhčči vilkaisi rantaan.

– Täällä se on koirilla toisenlainen elämä. Meilläkin ruukasi kotona aina olla koiria. Tiesitkö, Ibbá, että saamen kielessä on oma sanansa ihmiselle, joka on koiraton tai jolla on liian vähän koiria, mutta ei tietääkseni sille, jolla on liikaa.

– Niinkö, miksi sellaista ihmistä sitten kutsutaan, jolla on liian vähän koiria?

– *Beanaheapme.*

– Miten sinä, áhčči, voit juuri tuon muistaa ja jotain toista asiaa et?

– Kun joku kyläläinen tai tuttu menetti koiransa, häntä kutsuttiin sillä lailla. Se oli myötätuntoinen ilmaus. Minun eadni ruukasi aina keittää koiralleen luukeittoa, áhčči kertoi.

– Máddjákin on hyvin kiintynyt koiraansa. Hän sanoi, että jos hän ei selviä tästä sairaudesta, hän ottaa ennemmin koiran mukaansa kuin antaa sen kenellekään vieraalle.

Olimme hetken hiljaa. Emme yleensä puhuneet Máddján

sairaudesta, se tuntui asialta, jonka voisi vielä jonkin aikaa torjua mielestään. Halusin keskittyä elämään ja tiesin myös Máddján ajattelevan niin. Máddjá ei välittänyt siitä, että Kuttura oli kaukana sairaalahoidosta, hän tuli tänne niin usein kuin hoidoiltaan ja laboratoriotarkistuksiltaan pystyi.

– Ei kai sentään. Ehkä hän oli vain siinä hetkessä hyvin surullinen, huokaisin, enkä pystynyt ajattelemaan kuolemaa yhtään vakavammin.

Nivan kohdalla pysäytimme, vene lipui rantaan ja pohja kirskahti kivikon yli. Heinät sihahtivat. Hyppäsin veneestä ja pidin keulasta kiinni, jotta isän olisi hyvä tulla perässä. Silitin veneen reunaa, vesiperhonen kipitti pois tieltä. Käteeni jäi ter-
van tuoksu.

Tällä kohtaa joki oli täysin puhdas, ylävirrassa ei ollut tehtaita, kulki sitä miten pitkälle hyvänsä. Rantakallion päällä oli kaltio, josta puro solisi kivikkoa pitkin. Asetin käteni kupiksi ja kumarruin hörppäämään hyvän makuista vettä.

– *Gáldu*, minä huokaisin kylmä vesi huulillani. – Se on helppo sana muistaa, kun se muistuttaa suomen *kaltio*-sanaa, tuumasin.

Áhččikin hörppäsi vettä.

– Niin, mutta minä luulen sen olevan sillä lailla, että suomen kielen kaltio tulee saamen *gáldusta*, áhčči kertoi rauhallisella temmolla, jolla hänellä oli tapana puhua. Hänellä oli tapana luulla eikä tietää. – Siihen aikaan, kun sinun máttaráddjá Guhtur, esi-isäsi, asettui Ivalojoen varteen nykyisen Kutturan kylän alueelle, hän asui perheineen enimmäkseen kodassa. Jossain vaiheessa hän rakensi kodan lisäksi pienen nelinurkkaisen talon, jonka rauniot huomaat, kun kävelet mökistämme niittyä jonkin matkaa Sire-oabbán mökin suuntaan. Talon sijainti valittiin niin, että luonnonlähde